

Τίτλος πρωτοτύπου:
LA DIVINA COMMEDIA
CANTICA TERZA: PARADISO
(Η μετάφραση έγινε από το ιταλικό στερεότυπο
Editore Ulrico Hoepli, Milano 1899)

DANTE ALIGHIERI

Η ΘΕΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ

Γ' ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

έμμετρη μετάφραση
εισαγωγή και σχόλια

Γιωργής Κότσιρας

Εικόνες του ζωγράφου Gustave Doré

© Γιωργής Κότσιρας, Αδριανού 22, Κηφισιά
© 1986, Σ. Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.
Αθήνα, Σταδίου 5, τηλ. 32.31.525 — 32.25.011

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Σ. Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΑΘΗΝΑ

ΑΣΜΑ IV

Ο Δάντης έχει εμπλακεί σε δυο αμφιβολίες: Η μια σχετικά με τις ψυχές που βρίσκονται στ' αστέρια, η άλλη σχετικά με το τάμα. Η Βεατρίκη προτίθεται να τον απολυτρώσει από τούτες (1-27). - Του επεξηγεί την πρώτη (28-63) κ' έπειτα τη δεύτερη (64-90). - Τέλος τον λυτρώνει από μια ξεδιαλυμένη δυσκολία (91-114). - Αυτρωμένος απ' τις αμφιβολίες, ευχαριστεί την Κυρά του, κ' ευθύς της απευθύνει ερώτηση σχετικά με τη ματαιώση του ταξίματος (115-142).-

- Σε δυο φαγιά μπροστά που απέχουν ίδια,
 Κ' επιθυμείς, θα πέθαινες της πείνας,
 Πριν λύτερος στο ένα αγγίξεις δόντι.
 Κι όπως αρνί αναμέσο δυο άγριων λύκων
- 5 Με ίσιο φόβο θα ήτανε στημένο,
 Ή σκύλος κυνηγός σε δυο ζαρκάδια,
 Σιωπούσα το ίδιο, κ' έπαινος για τούτο
 Ή κατηγόρια, διόλου δε μου αξίζαν
 Καθώς από ανάγκη είχα σωπάσει,
- 10 Από δυο διασταγμούς παρωθημένος.
 Δε μίλαγα, όμως έδειχνα στην όψη
 Τον πόθο μου, και πιο θερμά ρωτούσα,
 Παρόσο κι αν τον έλεγα με λόγια.
 Κ' η Βεατρίκη, ως ο Δανυήλ, που επήρε
- 15 Από το Ναβουχοδονόσορα το μένος,
 Μου λέει: «Βλέπω ολοκάθαρα πως δυο
 Επιθυμίες σε τραβούν, κι ο νους σου
 Βουβάθηκε, από μόνος του δεμένος.
 Θα λες: "πώς, αφού η βούληση η καλή μου
- 20 Δε χάθηκε, του κάθε άλλου η βία

- Μπορεί από το σκοπό μου να με βγάλει;"
 Κι αυτό το διασταγμό σου τρέφει η γνώμη,
 Που λέει πως η ψυχή ξαναγυρίζει
 Στο αστέρι της, καθώς διδάσκει ο Πλάτων.
- 25 Αυτές οι απορίες σου κεντρίζουν
 Τη βούλησή σου ίδια, και πρωτίστως
 Θα πα, γι' αυτό που πιο πολύ έχει πίκρα.
 Το Σεραφίμ που στο Θεό πλησιάζει,
 Σαμουήλ, Μωυσής, κι όποιος να πεις Ιωάννης
- 30 Από τους δυο, κι ακόμα κ' η Μαρία,
 Δεν έχουν σε άλλον ουρανό το θρόνο
 Απ' τις ψυχές που φάνηκαν μπροστά σου,
 Κι ούτε που ζουν πιο λίγο ευτυχημένα.
 Την πρώτη όλα στολίζουνε τη σφαίρα
- 35 Και ζούνε ξέχωρη ζωή καθένα,
 Κάταπώς νιώθουνε το αιώνιο Πνεύμα.
 Δε φάνηκαν στη σφαίρα αυτή μπροστά σου
 Γιατί την έχουν κλήρο, αλλά να δείξουν
 Πως βρίσκονται πιο χαμηλά στα ουράνια.
- 40 Έτσι ταιριάζει να μιλούν στο νου σας,
 Που το χειροπιαστό εννοεί μονάχα,
 Πριν απ' την αίσθηση στη νόηση ανέβει.
 Για τούτο κ' η Γραφή, για να ευκολύνει
 Μιλάει για πόδια του Θεού και χέρια,
- 45 Με προεκτάσεις άλλα υπονοώντας.
 Γι' αυτό κ' η ιερή Εκακλησιά, με ανθρωπίνη όψη
 Και Μιχαήλ και Γαβριήλ μας δείχνει,
 Κι αυτόν που τον Τωβία έχει γιατρέψει.
 Κι ό,τι για τις ψυχές ο Τιμαίος λέει,
 Μ' αυτό που εδώ κοιτάζουμε, δε μοιάζει,
- 50 Αν ακριβολογώντας μας μιλάει.
 Κάθε ψυχή στο αστέρι της γυρίζει,
 Μας λέει, θαρρώντας από εκεί πως πέφτει,
 Όταν την ντύνει με τη σάρκα η φύση.
- 55 Μπορεί και να διαφέρει ο στοχασμός του
 Από τα λόγια του, γι' αυτό δεν πρέπει

- Να το περιγελούμε αυτό που λέει.
 Αν θέλει την επίδραση να ρίξει,
 Του έπαινου ή του ψόγου απάνω στ' άστρα,
 60 Μπορεί να πετυχάινει το σκοπό του.
 Μα το πιστεύω του όλοι στραβοπήραν
 Και παραλογισμένοι ονοματίσαν,
 Ερμή και Δία κι Άρη αντίστοιχα άστρα.
 Κ' η άλλη αμφιβολία που σε σκοτίζει,
 65 Λιγότερο έχει ψόγο, κι από μένα
 Δε γίνεται η κακία του να σε πάρει.
 Κι αν στους θνητούς φαντάζει για αδικία
 Το δικιο μας, της πίστης λογική είναι,
 Και διόλου αιρετική στρεψοδικία.
 70 Αλλ' όπως μπόρεση έχει ο νους του ανθρώπου
 Μεσ στην αλήθεια να βαθύνει ετούτη,
 Θα σου το ξεδιαλύω όπως το θέλεις.
 Αν λογαριάξεις βία, όταν το θύμα
 Δε φέρνει αντίσταση στο βιαστή του,
 75 Πώς οι ψυχές αυτές δικαιολογούνται;
 Η θέληση δε σβήνει αν δεν το θέλει,
 Αλλ' όπως φλόγα ολόρθη ανηφορίζει
 Κι αν την πλαντάζουν με τα χίλια ζόρια:
 Και λίγο να λουφάξει, βοηθάει
 80 Τη βία, κι αυτό οι ψυχές επάθαν τούτες,
 Μπορώντας να επιστρέψουν στο ιερό τους.
 Αν σταθερή είχε μείνει η θέλησή τους,
 Ως ο Λαυρέντιος στη σχάρα εστάθη,
 Κι όπως στο χέρι του άσπλαχνος ο Μούκιος,
 85 Θα τις ξανάφερνε κι αυτές στο δρόμο
 Απ' όπου τις αρπάξαν λυτρωμένες.
 Μα τέτοια σταθερή βουλή σπανίζει.
 Κι αν πρόσεξες καλά τα λόγια ετούτα,
 Ως θα 'πρεπε, θα 'φυγε ο δισταγμός σου,
 90 Που θα σε παίδευε και τώρα ακόμα.
 Μα βλέπω κι άλλη μεσ στα μάτια σου έρνοια
 Τραχιά, που μοναχός δε θα μπορούσες

- Να την ξεκαθαρίσεις δίχως κόπο.
 Και σίγουρα, γι' αυτό έβαλα στο νου σου,
 95 Ότι δε λέει ψυχή μακάρια ψέμα,
 Γιατί κοντά στην Πρώτη Αλήθεια στέκει:
 Κι απ' την Πικάρδα μπόρεςες ν' ακούσεις,
 Πως η Κωσταντίνα ορέγονταν το ράσο,
 Θαρρείς στην άποψή μου κι αντιφάσκει.
 100 Μα κάποτε, αδελφέ, για να σωθούμε
 Από τον κίνδυνο, συχνά συμβαίνει,
 Κι αθέλγητα δεν κάνουμε ό,τι πρέπει.
 Αυτό έπαθε τη μάνα του χαλώντας,
 Ύπακουος στον πατέρα του ο Αλκμέων,
 105 Κι από το σεβασμό ασεβής εγίνη.
 Κ' εδώ καλά σε θέλω να προσέξεις:
 Αν με τη βία σμίξει η θέλησή μας,
 Δεν παίρνει το κακό δικαιολογία.
 Η πλήρης βούλησή μας δε βοηθάει
 110 Το κρίμα, αλλά το μάχεται όπως πρέπει
 Με αντίσταση, μην πάθει πιο μεγάλο.
 Μιλώντας σου η Πικάρδα, είχε στο νου της
 Την πλήρη θέληση, κ' εγώ την άλλη.
 Γι' αυτό, δεν είχαμε άδικο κ' οι δυο μας».
 115 Το ρέμα του άγιου ποταμού ήταν τέτοιο,
 Που απ' την πηγή της κάθε αλήθειας βγήκε,
 Τις δυο αναπαυόντάς μου αμφιβολίες.
 Και λέω: «Ω του εραστή του πρώτου αγάπη
 Θεϊκιά, που ο λόγος σου όλον με γεμίζει,
 120 Προσφέροντάς μου ζεστασιά και ειρήνη,
 Η ευγνωμοσύνη μου δε στέκεται άξια
 Να ξεπληρώσει τη δική σου χάρη.
 Μα εκείνος "που τα πάνθ' ορά" ας μιλήσει.
 Ποτέ πως δε χορταίνει ο νους μας νιώθω,
 125 Ο λόγος του Θεού αν δεν τον φωτίσει.
 Κι άλλη δεν είναι αλήθεια έξω από τούτον.
 Σαν το θεριό μεσ στη σπήλιά τρυπώνει
 Μόλις τον βρει, γιατί το κατορθώνει»

- 130 Αλλιώς, πηγαίνει ο πόθος του χαμένος.
 Περιπλοκάδια ο πόθος μας γεννάει
 Τους δισταγμούς στα πόδια της αλήθειας,
 Και στην κορφή μας πάλι λόφο με λόφο.
 Αυτά με ωθούν κι αυτά μ' εγκαρδιώνουν,
 Με σεβασμό, Κυρά, να σε ρωτήσω
 135 Για άλλη, το νου μου σκοτίζει αλήθεια:
 Πες μου, όποιος παραβεί το τάξιμό του,
 Μπορεί με πράξη του άλλη να λυγίσει,
 Τη ζυγαριά της θείας δικαιοσύνης;»
 Με κοίταξε η Βεατρίκη μ' ένα βλέμμα
 140 Γεμάτο αγάπης σπίθες, ένθεα τόσο,
 Που η δύναμή μου εσβήστη· παραλίγο,
 Και θα χανόμουν με κλεισμένα μάτια.

ΣΧΟΛΙΑ

Στ. 14 επόμ. Ο *Λανιλά* ξαναθυμισε στο Ναβουχοδονόσορα το ξεχασμένο του όνειρο. Έτσι ηρέμησε το βασίλειά, που θυμωμένος είχε διατάξει να σκοτώσουν τους μάντιες, καθώς δεν κατάφεραν να του θυμίσουν το όνειρο.

Στ. 19 επόμ. Ποιο φταίξιμο μπορεί να έχει εκείνος που άλλοι με τη βία τον εξαναγκάζουν να μην εκπληρώσει το τάξιμό του, όταν μάλιστα διατηρεί τη θέλησή του να το εκτελέσει;

Στ. 24. Ο Πλάτων στον «Τίμαιο», φρονεί πως μετά το θάνατο οι ψυχές, επιστρέφουν στο άστρο απ' όπου ξεκίνησαν.

Στ. 29. Ή ο Ιωάννης ο Βαπτιστής ή ο Ιωάννης ο Ευαγγελιστής.

Στ. 43 επόμ. Δηλαδή, μόνο και μόνο για να το νιώσει ο νους σας, η Αγία Γραφή περιγράφει το Θεό με χέρια και πόδια.

Στ. 48. Είναι ο Αρχάγγελος Ραφαήλ, που θεράπευσε τον τυφλό Τοβία.

Στ. 49. *Τίμαιος*, ο προταγωνιστής του ομώνυμου πλατωνικού διαλόγου.

Στ. 63. Πιστεψαν πως γύρισαν: στ' αστέρια τους πεθαίνοντας, και ο Ερμής κι ο Δίας κι ο Άρης.

Στ. 80. Αυτό είχε γίνει με την Κωσταντζά και την Πικάρδα: Ενώ μπορούσαν να επιστρέψουν στο μοναστήρι, δεν το έπραξαν.

Στ. 83. Ο *άγιος Αυρέντιος*, που τον έβαλαν στη σχάρα και τον ψήσανε, άντξε το μαρτύριο ηρωικά μέχρι τέλους.

Στ. 84. Ο Μούκιος Σκαβόλας έβαλε στη φωτιά το χέρι του, ώσπου κόπηκε.

Στ. 104. Ο *Αλκίμων*, έχοντας υπακούσει στον *Αμφάρμο*, τον πατέρα του, σκότωσε τη μητέρα του *Ερμιόλη*.

ΑΣΜΑ V

Η Βεατρίκη εξηγεί στο Δάντη, γιατί δεν μπορεί να αντικρίσει το βλέμμα της (1-12), μετά εξηγεί τη σπουδαιότητα του ταξίματος (13-33), απαντώντας στο μοιραίο ερώτημα (34-63), επιτιμώ- ντας τελειωτικά τους χριστιανούς για την επιπολαιότητά τους (64-84). – Μπαινουν στον πλανήτη Ερμή, όπου τους παρουσιάζονται τα πνεύματα εκείνα που μεγαλοούρησαν για την επίγεια δόξα (83-114). – Ένα από αυτά απευθύνει το λόγο στον ποιητή, κ' εκείνος του απαντά (115-139).–

- «Αν σε θαμπώνω στου έρωτα το φέγγος,
Με λάμπη που περνάει το φως του κόσμου
Νικώντας τις δυνάμεις των ματιών σου,
Να μη σου κακοφαινεται· είν' η αιτία
5 Το τέλειο μάτι, καθαρὰ που βλέπει,
Και τρέχει στο καλό να το φωτίσει.
Μα βλέπω κιόλας που άρχισε να λάμπει
Το Φως το αθάνατο στο νου σου, που όταν
Το δεις, αιώνια ευθύς αγάπη ανάβει.
10 Κι αν την αγάπη σου τραβά κάτι άλλο,
Μια δυσδιάκριτη θα είναι αχτίδα
Που μέσα απ' τ' αντικείμενα αχνοφέγγει.
Ρωτάς να μάθεις αν με μια άλλη πράξη
Μπορεί η ψυχή να λυτρωθεί απ' το κρίμα,
15 Ξεπλένοντας το αθετημένο τάμα».
Το άσμα ετούτο, έτσι άρχισε η Βεατρίκη.
Και δίχως τον ειρμό να σταματήσει,
Τους άγιους συνεχίζει στοχασμούς της:
«Το δώρο το καλύτερο που ο Πλάστης
20 Με απλοχεριά μας έδωσε, δεν είναι

- Παρά η κρίση η ελεύθερη που αρμόζει
Στα λογικά μονάχα πλάσματά του,
Το πιο πολύ στην καλσύνη του άξιο,
Και που μ' αυτό εξαρχής τα 'χει προικίσει.
25 Λοιπόν θα δεις αν θα σκεφτείς τι λέω,
Το τάμα πόσο αξίζει ως έχει ορίσει
Το Θείο, για να δεχτεί την προσφορά σου.
Σαν κλείσει ανάμεσα Θεού κι ανθρώπου
Η σύμβαση, σαν σφάγιο πέφτει ετούτος
30 Ο θραυρός μας, με τη θέλησή του.
Εξαγορά, λοιπόν, πώς να υπάρχει;
Του δώρου σου αν γυρεύεις άλλη χρήση,
Είναι όπως αν κοιτάς με το κλεμμένο
Καλό να κάνεις· να το πιο ουσιώδες.
35 Μα αφού το συγχωρεί κ' η Εκκλησία,
Κ' είναι σαν ν' αντιβάνει σε ό,τι λέω,
Να παραμείνεις πρέπει στο τραπέζι,
Γιατί είναι βαρυχώνευτο ό,τι εγεύτης
Και μια μικρή βοήθεια θέλει ακόμα.
40 Σ' αυτό που θα σου πω άνοιξε το νου σου
Και κλείσ' το μέσα, αφού στην επιστήμη,
Δεν πρέπει να ξεχνάς το μάθημά σου.
Δuo πράγματα ταιριάζουν στην ουσία
Του μυστηρίου αυτού: το πρώτο είναι
45 Το τάξιμο, και το άλλο η συμφωνία.
Η τελευταία αυτή ποτέ δε σβήνει
Αν δεν εκτελεσθεί· σου έχω μιλήσει
Με λόγια ξάστερα γι' αυτή πιο πάνω.
Θυσίες προσέφεραν από ανάγκη οι Εβραίοι,
50 Μπορώντας όταν το ήθελαν ν' αλλάξουν
Μια προσφορά, που πρέπει να το ξέρεις.
Το άλλο: αυτό το τάμα μας που ορίζει,
Μπορεί ν' ανταλλαγεί μ' ένα άλλο είδος
Και να μην έχουμε καμιά αμαρτία.
55 Φορτίο όμως στον ώμο μην αλλάξεις
Με τη δική σου γνώμη, δίχως το άστρο

- Και κίτρινο κλειδί να φέρουν βόλτα.
Και μάθε, πως κάθε αλλαγή δεν πρέπει,
Να μην ταιριάζει στο άλλο που θα πάρεις,
60 Καθώς στο τέσσερα δεν μπαίνει το έξι.
Μα αν τόσο κάτι αξίζει που να γέρνει
Απ' το βαρύ του ζυγι το παλάγγο,
Δε γίνεται με άλλο αγαθό ν' αλλάξεις.
Τάμα ασυλλόγιστα οι θνητοί ας μην κάνουν·
65 Η πίστη, πίστη· όχι ασυλλόγιστα όμως,
Καθώς ο Ιεφθάε στο πρώτο τάμα,
Που κάλλιο ας έλεγε: "κακά έχω πράξει",
Παρά από πίστη το κακό να κάνει.
Και των Ελλήνων ο αρχηγός το ίδιο,
70 Που τη φρεσκάδα της θρηνεί η Ιφιγένεια
Και τη θρηγούν σωστοί κι αλλοπαρμένοι
Που ακούσαν τέτοιο βάρβαρο ένα τάμα.
Κι ω χριστιανοί, όταν τάζετε σκεφτείτε!
Καθώς φτερό στον άνεμο μην είστε,
75 Κάθε νερό, θαρρώντας, πως ξεπλένει.
Κρατήστε και Παλιά και Νέα Διαθήκη,
Και το βοσκό απ' την Εσκλησιάζ οδηγό σας:
Αρκούν για να σωθείτε όλα ετούτα.
Αλλού κακιά αν σας σπρώχνει επιθυμία,
80 Αρνιά άμυαλα μην είστε, ανθρώποι μόνο,
Μήπως γελάσει ο γείτονας Ιουδαίος.
Καθώς το αρνί μην κάνετε, που αφήνει
Της μάνας του το γάλα, αλλοπαρμένο
Κι αμάθητο πηδώντας στο χαμό του».·
85 Αυτά είπε η Βεατρίκη, όπως τα γράφω·
Και λαχταρώντας σύγκορμη, γυρίζει
Προς τη μεριά πιο φωτεινού άλλου κόσμου.
Το σώπασμά της κ' η αλλαγμένη η όψη,
Το νου μου τον αχόρταγο ηρεμήσαν
90 Που άλλα ερωτήματα μπροστά είχε βάλει.
Κι όπως το στόχο της χτυπά η σάϊτα
Προτού η χορδή να ξετραντάξει ακόμα,

- Κ' εμείς στο δεύτερο βασιλείο πάμε.
Και τόσο χαρωπή είδα την κυρά μου
95 Μεσ στ' ουρανού το φως αυτού σαν μπήκε,
Που πιο λαμπρός εγίνηκε ο πλανήτης.
Κι αν γέλασε το αστέρι κι άλλαξε όψη,
Τι θα 'χα γίνει εγώ που είμαι από φύση
Λυτός στο κάθε φύσημα του ανέμου!
100 Κι όπως σε ολόφωτο, ήσυχο διβάρι,
Ορμούν τα ψάρια σε ό,τι τους πετάξουν,
Γιατί το παίρνουν για τάνι, όμοια
Πάνω από χίλιες λάμψεις αντικρίζω,
Να ορμούν σ' εμάς και κάθε μια να λείει:
105 «Να αυτός, τον έρωτά μας που θ' αυξήσει!»
Κι όπως η καθεμιά σ' εμάς ερχόταν,
Αντικρίζες πασίχαρο τον ίσκιο
Στη λαγαρή του ξέχυνη λαμπράδα.
Στοχάσου αν κείνο που άρχισα, αναγνώστη,
110 Το έκοβα, πόσο θα λαχταρούσες
Να μάθεις τη συνέχεια με αγωνία·
Θα δεις ευθύς, κ' εγώ πώς λαχταρούσα
Να μάθω τι ήτανε οι λάμψεις τούτες,
Εμπρός στα μάτια μου που είχαν προβάλει.
115 «Ω καλογεννημένε εσύ, που αξιώθης
Του αιώνιου θρίαμβου να δεις τους θρόνους
Προτού να τελειώσεις τη θητεία,
Μάθε, πως μας φωτίζει όλη η λάμψη
Των ουρανών· κι αν φλέγεσαι από πόθο
120 Να μάθεις ποιοι είμαστε, ρώτα ό,τι θέλεις!»
Ετούτα ένα μακάριο πνεύμα μου είπε·
Κ' η Βεατρίκη: «Milan», ευθύς μου λείει,
«Κι αδίσταχτα, σαν θεϊκό, άκουσέ το!»
«Καλά το βλέπω πως βαθιά φωλιάζεις
125 Στο φως σου μέσα, που απ' τα δυο σου μάτια
Ξεχύνεται, γιατί ως γελάς αστράφτουν·
Ψυχή μακαριστή όμως, δε γνωρίζω
Ποιος είσαι, και γιατί στη σφαίρα μένεις,

Που από τη γη την κρύβουν οι ηλιαχτίδες».

130 Στη λάμψη αυτά ξεστόμισα τα λόγια

Που πρώτη μίλησε, κ' εγίνηκε όλο

Το φως της, λαμπερότερο από πρώτα.

Κι όπως σκεπάζεται μονάχος ο ήλιος

Απ' το πολύ το φως, αν σιάσει η ζέστη

135 Το πέπλο που οι πυκνές φαίνουνε άχνες,

Παρόμοια απ' την πολλή χαρά της κρύφτη

Στις ιδιες της αχτίδες η άγια η όψη,

Και μέσα εκεί κλεισμένη μου απαντάει

Καθώς το επόμενο θα ψάλει το άσμα.

ΣΧΟΛΙΑ

Στ. 30. Ο *θησαυρός* μας, δηλαδή η αδέσμευτη βουλήσή μας.

Στ. 55 επόμ. Για τις αλλαγές ετούτες δυο όροι απαιτούνται: 1. Η συναινεση της Εκκλησίας και 2. Εκείνο που παρατούμε να είναι πιο μικρό από αυτό που αναλαμβάνουμε, όπως το 4 είναι πιο μικρό από το 6.

Στ. 56-57: *Άστρο και κίτρινο κλειδί*, βλέπε Καθατήριο, Άσμα IX, 117 επόμενα.

Στ. 66. *Ιερβλία*, στρατηγός Εβραίος. Είχε τάξει πως αν νικήσει, να θυσιάσει στο Θεό το πρώτο ζωντανό πλάσμα που θα συναντούσε επιστρέφοντας. Γυρνώντας νικητής, συνάντησε την κόρη του και τη θυσίασε.

Στ. 69 επόμ. Ο *Αγαμέμνων* είχε τάξει να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια στην Άρτεμη, αν έφερνε γαλήνη στη θάλασσα και σαλπάριζε ο στόλος των Αχαιών από την Αυλίδα για την Τροία.

Στ. 75. Το κάθε τάμα δεν είναι αρεστό στο Θεό, όπως το κάθε νερό δεν σώζει καθώς το νερό του βαπτισματος.

Στ. 81. Ο Ιουδαίος, που καλοξέριει από την Παλαιά Διαθήκη τι νόμοι αυστηροί διέπουν τα τάματα.

Στ. 93. Στον ουρανό του Ερμή.

Στ. 129. Ο Ερμής, το άστρο, έχοντας κοντά του τον ήλιο, κρύβεται από το πολύ φως.

ΑΣΜΑ VI

Το πνεύμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού απαντά στις ερωτήσεις του ποιητή, που αφού του συστήνεται (1-27) διαγράφει μια σύντομη ιστορία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δείχνοντας την αηδία και τα υψηλά της πεπρωμένα (28-111), μιλώντας του γιμ τα πνεύματα του Ερμή (112-126). - Τέλος εξυμνεί το Ρωμαίο περιπλανητή (127-142).-

«Αφ'ότου τον αετόν ο Κωνσταντίνος

Γ'ονά απ' το δρόμο τ' ουρανού εναντίον

Που πήρε με τον άντρα της Λαβίνιας,

Έμεινε πιο πολύ από δυο αιώνες

15 Το θείο πουλί στην άκρη της Ευρώπης,

Κοντά από τα βουνά που πρωτοβγήκε.

Και στη σκία απ' τις άγιες του φτερούγες

Κυβέρνησε τον κόσμο χέρι-χέρι

Αλλάζοντας, ώσπου ήρθε στο δικό μου.

10 Ο Ιουστινιανός υπήρξα ο Καίσαρ,

Που, καθώς το ήθελε κ' η πρώτη Αγάπη,

Το φρούδο κι άχρηστο έβγαλα απ' τους νόμους.

Και πριν το έργο μου ν' αρχίσω ετούτο,

Πίστευα που ο Χριστός ήταν πλασμένος

15 Μ' ένα μονάχα φυσικό, που ακούσε.

Κι ο Αγαπητός ο ευλογητός, που υπήρξε

Ανώτατος ποιμήν, σε ακαίρια πίστη

Με οδήγησε, με τα δικά του λόγια.

Τον πίστεψα, κι ό,τι στην πίστη του ήταν,

20 Ξεκάθαρα τώρα θωρώ, όπως νιώθεις

Στην κάθε αντίφαση, ψέμα κι αλήθεια.

Στης Εκκλησίας τον ίσιο δρόμο ως μπήκα,

- Η χάρη του Θεού για το μεγάλο
 Με φώτισε έργο, που του δόθηκαν όλος·
 25 Στο Βελισάριο αφήνω τ' άφρατά μου
 Κι όντας το χέρι τ' ουρανού μαζί του,
 Στα ειρηνικά μου αφέθηκαν τα έργα.
 Η απάντησή μου εδώ έχει συμπληρώσει
 Την πρώτη ερώτησή σου, αλλά είναι ανάγκη
 30 Να προστεθούνε κι άλλα για να νιώσεις
 Με πόσο δικιο κινηθήκανε όλοι
 Ενώπια στο άγιο κ' ιερό σημάδι,
 Δικοί του το ίδιο, αλλά κι αντίμαχοί του.
 Δες πόσες αρετές το έκαναν άξιο
 35 Τιμής τρανής! Αλλά θ' αρχίσω αφότου,
 Ιδρύοντας το βασίλειο, εχάθη ο Πάλλας.
 Πως έμεινε ο αετός στην Άλμπα, ξέρεις,
 Τριακόσια πάνω-κάτω χρόνια αφότου,
 Τρεις με τους άλλους τρεις επολεμήσαν.
 40 Κι αφότου αρπάξαν τις Σαβίνες, ξέρεις,
 Ως της Λουκρέτσιας το χαμό, νικούσε
 Με βασιλείς επτά τα έθνη γύρω.
 Σαν τον κρατούσαν, ξέρεις τους θριάμβους,
 Τρανών Ρωμαίων, στον Πύρρο και το Βρέννο,
 45 Κ' ενάντια σε άλλα κράτη και ηγεμόνες.
 Στον Τορκουάτο και στον Κουίντο, που είχε
 Απ' την αχτενισιά το παρατσούκλι,
 Μα και στους Φάβιους και τους Δέκιους δόξα.
 Την περηφάνια ρίχνει των Αράβων,
 50 Που πίσω απ' τον Ανίβα είχαν περάσει
 Των Άλπεων τις πλαγιές, που πέφτει ο Πάδος.
 Μ' αυτόν θριάμβευσαν στα πρώτα νιάτα
 Σκιπίων και Πομπήιος, προς τον άγριο
 Το βράχο, κάτωθι του που εγεννήθης.
 55 Μετά, στα χρόνια που τα ουράνια θέλαν
 Σ' όλη τη γη τη γλύκα τους να δώσουν,
 Στον Καίσαρα τον εμπιστεύθη η Ρώμη·
 Κι ό,τι έγινε απ' το Βάρο κι ως το Ρήνο,

- Το είδανε Ίσαρης, Σηκουάνας, Λείγερ,
 60 Κι όλες γύρω απ' το Ροδάνο οι πεδιάδες.
 Κι ό,τι έκανε περνώτας τη Ραβέννα,
 Σαν διάβη το Ρουβίκωνα, στραπατή ήταν,
 Που δεν προφταίνει γλώσσα, ούτε και πένα.
 Το στρατεύμα περνάει στην Ισπανία,
 65 Δυρράχιο ευθύς· τα Φάρσαλα χτυπάει,
 Που στον καυτό το Νείλο ακούστη ο θρήνος.
 Την Άνταντρο ξανά είδε, τη Σιμόη,
 Όπου έφυγε, του Έκτορα τον τάφο,
 Τον Πτολεμαίο τρέχει να χαλάσει.
 70 Χιμά από κει σαν κεραυνός στο Γιούβα·
 Μετά επιστρέφει στη δική σας δύση,
 Που του Πομπήιου ακούει τις τρουμπέτες.
 Κι ό,τι έπραξε μ' όποιον τον είχε φέρει,
 75 Στον Άδη χλιμντρούν Κάσσιος και Βρούτος,
 Κι όλη η Περούτζια κ' η Μοδένα κλαίνε.
 Ακόμα κλαίει η θλιβερή Κλεοπάτρα,
 Που για να μην πιαστεί, βρήκε απ' το φίδι
 Φρικιαστικό θανατικό κ' αιφνίδιο.
 Στην ερυθρή τη θάλασσα πηγαίνει
 80 Μαζί του, ωστόσο ειρήνεψε τον κόσμο,
 Και πια ο ναός του Ιανού είχε κλείσει.
 Το λάβαρο όμως, που μιλάω, κι όσες
 Αν έκανε ή θα κάνει ανδραγαθίες,
 Μεσ στο βασίλειο το θνητό που ορίζει,
 85 Φαντάζει λίγο κι άσημο στου τρίτου
 Του Καίσαρα τα χέρια, αν το προσέξεις,
 Με ξάστερη ματιά και νου καθάριο.
 Κι αυτό, γιατί η θεϊκή που με εμψυχώνει
 Δικαιοσύνη, του έδωσε τη δόξα
 90 Εκδίκηση να πάρει του θυμού της.
 Και θαύμασε ό,τι εδώ σου ξαναλέω·
 Ξεκίνησε να πάρει με τον Τίτο,
 Εκδίκηση στο αμάρτημα το πρώτο.
 Κι όταν την άγια εδάγκωσε Εκκλησία

- 95 Το λογκοβάρδο δόντι, στα φτερά του
 Την παίρνει ο Καρλομάγνος νικηφόρος.
 Μπορείς να κρίνεις τώρα όσους πιο πάνω
 Κατάκρινα, για τα εγκλήματά τους,
 Που είναι αφορμή στις συμφορές σας όλες.
 100 Σ' αυτό το σύμβολο έχει βάλει ο ένας
 Τα κρίνα τα χρυσά, συμφέρον ο άλλος.
 Το φταιχτή πια, είναι δύσκολο να κρίνεις.
 Οι Γιβελίνοι ας κάνουν τη δουλειά τους
 Με σύμβολο άλλο, γιατί αυτό δεν πάει
 105 Αντίθετα στην κάθε δικαιοσύνη.
 Ο νέος ο Κάρολος ας μην κοπιιάζει
 Με τους Γουέλφους να τον ρίξει, ας τρέμει
 Τα νύχια που ξεσχίσαν το λιοντάρι.
 Συχνά για του γονιού το σφάλμα, εκλάψαν
 110 Οι γιοι, κι ας μην ελπίζουν πως θ' αλλάξει
 Για τα κρινάκια τους ο Θεός σημαία.
 Αυτό το αστέρι το μικρό κοσμούνε
 Λαμπρές ψυχές, που όλες σταθήκανε άξιες
 Κι άφησαν πίσω τους τιμή και φήμη.
 115 Κι όταν οι πόθοι απ' το σκοπό τους φεύγουν,
 Οι αχτίδες της αληθινής αγάπης,
 Πιο λίγο φωτεινές στα ουράνια πάνε.
 Μετρώντας όμως αμοιβή και μόχθο
 Κρατούμε ένα κομμάτι από ευτυχία,
 120 Π' ούτε πολύ το βλέπουμε, ούτε λίγο.
 Γλυκάνει έτσι η ζώσα δικαιοσύνη
 Τον πόθο καθενός, που δεν μπορούμε,
 Να ξαναπέσουμε ποτέ στο κρίμα.
 Φωνές πολλές γλυκό τραγούδι αρμολίζουν.
 125 Και στη ζωή μας έτσι, πλήθος σκάλες
 Γλυκά αρμονίζουνε τις σφαίρες τούτες.
 Μες στο μαργαριτάρι ετούτο λάμπει
 Το φέγγος του Ρωμαίου, που το μεγάλο
 Κι ωραίο του έργο, αδικώς επληρώθη.
 130 Μα κ' οι Προβηγκιανοί οι αντίπαλοί του

- Κατά διαβόλου πήγανε, όπως όσοι
 Ζημιά θαρρούν την καλοσύνη του άλλου.
 Έσσερις κόρες είχε ο Μπερλινγκιέρι,
 Που καθεμιά βασιλίσσα, ο Ρωμαίος
 136 Ο ταπεινός τις έκαμε, κι ο ξένος.
 Ξεδιάντροπες κατηγορίες τον στρώξαν
 Λογαριασμό απ' το δίκαιο να ζητήσει,
 Που δώδεκα του επέστρεψε για δέκα.
 Πάμπτωχος ύστερα και γέρος, φεύγει.
 140 Κι αν ήξερε ο κοσμάκης με τι θλίψη
 Ζητιάνευε να ζήσει, λίγο-λίγο,
 Θα τον τιμούσε ακόμα παραπάνω».

ΣΧΟΛΙΑ

Στ. 1 επόμ. Αφού ο Μ. Κωνσταντίνος μετέφερε τον αετό, δηλαδή την έμμη του Ρωμαϊκού Κράτους από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη, από το δρόμο τ' ουρανού εναντίον», δηλαδή από τη δίσση στην ανατολή, αντίθετα στο δρόμο που είχε πάρει με τον Αινεία, τον άντρα της *Αιβινίας*, που ξεκίνησε από την Τροία για το Λάτιο.

Στ. 4. Πιο πολύ από 200 χρόνια βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη ο αετός, προτού να έρθει στα χέρια του *Ιουστινιανού*. Από τη μεταφορά της έμμης στην Κωνσταντινούπολη, το 330 μ.Χ. έως την άνοδο του Ιουστινιανού στο θρόνο, το 527, είχαν περάσει μόνο 197 χρόνια.

Στ. 6. *Τα βουνά*, το όρος Ίδα της Τροίας.

Στ. 12. Φτιάχοντας τον περίφημο Ιουστινιάνειο Κώδικα των Νόμων.

Στ. 15. Ήταν «μονοφυσίτης», πιστεύοντας δηλαδή μόνο στη θεία φύση του Χριστού.

Στ. 16. Ο πάπας *Αγαστήσ ο Α'*, 533-536.

Στ. 33. Δικό τους σύμβολο το θεωρούσαν οι Γιβελίνοι. Εχθρικό τους οι Φοιλάφοι.

Στ. 35. *Μιλάας*, γιος του βασιλιά του Λάτιου *Ευιάθρου*, που τον έστειλε να βοηθήσει τον Αινεία, και σκοτώθηκε από τον Τούρνο.

Στ. 37. *Άλμα*, η πόλη Άλμα Λόγκα, που ίδρυσε στο Λάτιο ο *Αινείας*, γιος του Αινεία.

Στ. 39. Οι τρεις αδερφοί *Οράτιοι* της Ρώμης, μονομάχησαν με τους τρεις

αδερφούς *Κουριάτους* της Άλμπα. Νίκησαν οι πρώτοι και ο αετός μεταφέρθηκε στη Ρώμη.

Στ. 40 επόμ. Από την αρπαγή των Σαβίνων μέχρι το θάνατο της Λουκρητίας, στο διάστημα δηλ. που βασιλεύαν οι πρώτοι επτά βασιλιάδες της Ρώμης. Η Λουκρητία σκοτώθηκε, γιατί ατιμάστηκε από του βασιλιά Ταρκύνιου το γιο.

Στ. 44. *Πύρρος*, βασιλιάς της Ηπείρου, που αγωνίστηκε να κυριέψει τη Ρώμη μάταια. *Βρένιος*, Γαλάτης στρατηγός.

Στ. 46 επόμ. *Μάνλιος Τορκουάτος*, νικητής των Γαλατών. *Κουίντος*, που τον λέγανε Κινγκκινάτο, γιατί πάντα ήτανε αναμειγλισμένος (*Cincinnus*). *Φάβιοι*, *Δέκιοι*, φημισμένοι Ρωμαίοι που πέσανε για την πατρίδα. Άραβες, λέει τους *Καρχηδόνιους*.

Στ. 65. *Δυρράχιο*, στην Ιλλυρία. *Φάρσαλα*, στη Θεσσαλία. Ο Ιούλιος Καίσαρ εκεί νίκησε τον Πομπήιο.

Στ. 69. *Πτολεμαίος*, βασιλιάς της Αιγύπτου εκθρονισμένος από τον Ιούλιο Καίσαρα.

Στ. 70. *Γιούβας*, βασιλιάς της Μαυριτανίας.

Στ. 71. Στην Ισπανία νίκησε τους πομπηανούς.

Στ. 76. *Κλεοπάτρα*, η βασίλισσα της Αιγύπτου, περίφημη για την ομορφιά της. Για να αποφύγει να μεταφερθεί σκλάβια στη Ρώμη, αυτοκτόνησε βάζοντας να τη δαγκάσουν φαρμακερά φίδια.

Στ. 81. Ο ναός του Ιανού έμενε στα χρόνια της ειρήνης κλεισιμένος.

Στ. 92 επόμ. Ο *Τίτος*, ξεθεμέλιωσε την Ιερουσαλήμ, το 70 μ.Χ., τιμωρήθηκαν έτσι οι Εβραίοι. Λέει στο Δάντη να θυμάσαι, πως αφού πρώτα με θέλημα Θεού σταυρώθηκε ο Χριστός, μετά με θέλημα Θεού τιμωρήθηκαν οι Εβραίοι που σταύρωσαν το Χριστό.

Στ. 96. *Καρλομάγνος*, νικητής των Λογκοβάρδων όταν είχαν επιτεθεί εναντίον της Ρώμης, το 774.

Στ. 100. Θέλει να πει πως ο ένας Γουέλφος, αντιτάσσει στον αετό τα χρυσά κρινα της Γαλλίας, και οι άλλοι, οι Γιβελίνοι, τον υποθετούν για τα συμφέροντά τους τα κομματικά.

Στ. 106. Ο *Κάρλος ο Ανδαλουβικός*, σύμμαχος των Γουέλφων.

Στ. 108. Ο οίκος της Γαλλίας είχε ως οικόσημό του ένα λιοντάρι.

Στ. 112. Ο Ιουστινιανός απαντάει στη 2η ερώτηση του Δάντη, ποιο βρίσκονται εκεί στον Ερμή.

Στ. 115 επόμ. Όταν βάζουμε σκοπό μας την τιμή και τη δόξα, είναι φυσικό να παραμελούμε λίγο τα θεία.

Στ. 118-119. Χαιρόμαστε όταν δε συγκρίνουμε την ανταμοιβή με την αξία μας.

Στ. 128. Ρωμαίο, εννοεί το *Βιλανόβα*, υπουργό του Ραϋμόνδου Μπερλιν-

Καίσαρ, κόμη της Προβηγκίας. Η παράδοση έλεγε, πως αφού δούλεψε τον κύριο του πιστά, εκδιώχθηκε και γύριζε ζητιανεύοντας.

Στ. 135. Ξένο, λέει το Ραϋμόνδο γιατί δεν ήταν ντόπιος.